

**BOBORAHIM MASHRAB HAYOTI VA IJODINI O‘RGATISHDA
INNOVATION DARS SHAKLLARIDAN FOYDALANISH**

Abdug‘offorova Gulxayo Abdurashid qizi

Namangan davlat pedagogika instituti magistranti

E-mail: gulxayoabdugofforova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18704334>

Annotatsiya: Mazkur maqolada o‘zbek mumtoz adabiyotining yirik vakili Boborahim Mashrab hayoti va ijodini umumta’lim maktablarida o‘qitishda innovatsion dars shakllaridan foydalanishning o‘quvchilar mustaqil, ijodiy, kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirishdagi o‘rni va ahamiyati muammosi shaxsiy tajribalar asosida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Mashrab, tasavvuf, g‘azal, ilohiy ishq, interfaol metod, adabiyot darsi, tahlil.

Annotation: This article examines the methodological foundations of teaching the life and creative legacy of Boborahim Mashrab, a prominent representative of Uzbek classical literature, in general education schools. It outlines the use of interactive teaching methods in the learning process, the development of students’ independent thinking skills, and contemporary approaches to analyzing the poet’s ghazals.

Keywords: Mashrab, Sufism, ghazal, divine love, interactive method, literature lesson, analysis.

Аннотация: В данной статье рассматриваются методические основы преподавания жизни и творческого наследия Боборахима Машраба, выдающегося представителя узбекской классической литературы, в общеобразовательных школах. Отражены пути использования интерактивных методов в учебном процессе, развития самостоятельного мышления учащихся, а также современные подходы к анализу газелей поэта.

Ключевые слова: Машраб, суфизм, газель, божественная любовь, интерактивный метод, урок литературы, анализ.

Hozirgi kunda ta’lim tizimi jadal rivojlanayotgan, innovatsiyalar keng qo‘llanilayotgan bir davrda yashayapmiz. Jamiyatda raqobatbardosh, bilimli, ijodkor va mustaqil fikrlaydigan shaxsni tarbiyalash zamonaviy ta’limning eng asosiy maqsadiga aylangan. Shu bois o‘qituvchidan dars jarayonida ilg‘or pedagogik texnologiyalarni, interaktiv metodlarni, turli dars turlari va shakllarini samarali qo‘llash talab etiladi. Zamonaviy dars usullaridan foydalanish nafaqat bilim berish, balki o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, jamoaviy ishlash, muloqot va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bunday darslar orqali o‘quvchilar o‘z milliy qadriyatlariga hurmat bilan qarash, ma’naviy merosni anglash va adabiyotga muhabbat bilan yondashishni o‘rganadilar. Hozirgi jadal rivojlanib borayotgan zamonda zamonaviy dars usullaridan foydalanish ta’lim sifatini oshirish, o‘quvchilarning dunyoqarashini kengaytirish hamda ularni hayotga tayyor, faol va mustaqil shaxs sifatida shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega. Zamonaviy ta’lim jarayoni o‘qituvchidan nafaqat bilim berish, balki o‘quvchini mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanishga, milliy qadriyatlarni chuqur anglashga o‘rgatishni talab etadi. Shu boisdan darsni o‘tkazishda innovatsion

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

yondashuvlar, interaktiv usullar va turli dars turlaridan oqilona foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Boborahim Mashrab nomi alohida ehtirom bilan tilga olinadi. U XVII asrning yirik mutasavvif shoiri, xalqona she‘riyatning yorqin vakili sifatida ma‘naviy hayotimizda o‘chmas iz qoldirgan. Mashrab ijodi inson qalbi pokligi, Haqqa muhabbat, adolat va erk g‘oyalariga yo‘g‘rilgan. Bugungi ta‘lim jarayonida uning hayoti va ijodini o‘rgatish nafaqat adabiy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega. O‘zbek adabiyoti tarixida yorqin iz qoldirgan so‘fiy shoir Boborahim Mashrabning hayoti va ijodi o‘quvchilar qalbida milliy g‘urur, ma‘naviyat va erkinlik tuyg‘ularini uyg‘otuvchi bebaho manbadir. Mashrab shaxsiyatini o‘rganish orqali o‘quvchilar nafaqat adabiy bilimlarini kengaytiradilar, balki insoniy fazilatlar, vatanparvarlik, haqiqatparvarlik singari qadriyatlarga ham chuqurroq nazar tashlaydilar. Mashrab hayoti va ijodi 11-sinf adabiyoti darsligida ikki soatlik mavzu sifatida berilgan bo‘lib, ushbu vaqtni mazmunan to‘g‘ri taqsimlash o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Boborahim Mashrab hayoti va ijodini o‘rganish masalasi o‘zbek adabiyotshunosligida alohida o‘rin egallaydi. Shoirning tasavvufiy qarashlari, ilohiy ishq konsepsiyasi hamda xalqona ruhdagi ijodi ko‘plab ilmiy tadqiqotlarda yoritilgan. Jumladan, N. Jumaxo‘ja va I. Adizovanning “O‘zbek adabiyoti tarixi (XVI–XIX asr I yarmi)” asarida Mashrab ijodi mazkur davr adabiy jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida baholanib, shoirning tasavvufiy-falsafiy qarashlari va g‘azallarining g‘oyaviy-badiiy xususiyatlari tahlil qilingan [1].

Mashrab ijodining alohida janr va badiiy jihatlarini yoritishda Abdurahmonova S. ning ilmiy izlanishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Muallif shoir g‘azallarini tahlil qilish jarayonida undagi ilohiy ishq, erkinlik va Haqqa muhabbat g‘oyalarining yetakchi o‘rin tutishini ta‘kidlaydi hamda Mashrab she‘riyatining ramziy-majoziy qatlamiga alohida e‘tibor qaratadi [2].

Shoir hayoti va ijodini o‘qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish masalasi esa metodik tadqiqotlarda yoritilgan. Xususan, K. Abdullaev Boborahim Mashrab tarjimai holini o‘rgatishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlarini tahlil qilib, bunday yondashuvlar o‘quvchilarning mavzuga qiziqishini oshirishini ilmiy asoslaydi [3]. Ushbu tadqiqot Mashrab ijodini o‘qitishda innovatsion yondashuvlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Adabiyot o‘qitish metodikasiga oid umumiy nazariy masalalar Husanboyeva Q. va Niyozmetova R. ning “Adabiyot o‘qitish metodikasi” nomli qo‘llanmasida keng yoritilgan. Mualliflar adabiy asarlarni o‘qitishda interfaol metodlar, sahnalashtirish, rolli o‘yinlar va ijodiy topshiriqlarning ta‘lim samaradorligini oshirishdagi o‘rnini asoslab beradilar [4]. Mazkur nazariy qarashlar Mashrab ijodini o‘rgatishda ishchanlik o‘yini, teatrlashtirilgan dars va savdo darslaridan foydalanishning metodik asoslarini belgilaydi.

Shuningdek, 11-sinf adabiyot darsligida Mashrab hayoti va ijodi alohida mavzu sifatida berilib, uning g‘azallarini o‘rganish orqali o‘quvchilarda badiiy-estetik tafakkur va ma‘naviy qadriyatlarni shakllantirish ko‘zda tutilgan [5]. Biroq darslik doirasidagi vaqt cheklanganligi mazkur mavzuni innovatsion dars shakllari orqali chuqurlashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Shu asosda aytish mumkinki, mavjud ilmiy-adabiy manbalar Boborahim Mashrab ijodining badiiy, falsafiy va tasavvufiy jihatlarini yetarli darajada yoritgan bo‘lsa-da, uni umumta‘lim

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

maktablarida innovatsion dars shakllari asosida o‘qitish masalasi alohida, tizimli tadqiqotni talab etadi. Mazkur maqola aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan bo‘lib, Mashrab hayoti va ijodini o‘rgatishda zamonaviy interfaol metodlarning amaliy samaradorligini ko‘rsatib berishga intiladi.

Birinchi soatda o‘qituvchi Mashrabning hayoti, ijodiy merosi, tasavvufiy qarashlari, shoirning davr adabiy jarayoni bilan bog‘liqligi va badiiy uslubining o‘ziga xos jihatlari haqida nazariy ma’lumotlar beradi. Ushbu bosqich o‘quvchilarda Mashrab shaxsiyati, ijodiy shakllanish bosqichlari hamda merosining adabiyot tarixidagi o‘rniga doir tizimli tasavvur hosil qiladi. Ikkinchi soatda esa mavzu chuqurroq o‘zlashtirilishi uchun darsning interfaol va ijodiy shakllaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Xususan, ishchanlik o‘yini darsi, dars-sayohat, teatrlashtirilgan dars va savdo darsi kabi metodlardan foydalanish o‘quvchilarning faol ishtirokini ta’minlab, Mashrab ijodini tahlil qilishga, badiiy matnni mustaqil anglashga va o‘z fikrini asoslab bayon etishga imkon yaratadi. Shunday qilib, darsning nazariy va amaliy bosqichlarga bo‘linishi Mashrab ijodini o‘quvchilarga chuqur, qiziqarli va samarali tarzda o‘rgatishga xizmat qiladi. Mazkur jarayonda “Ishchanlik o‘yini” darsi, “Sayohat darsi”, “Teatrlashtirilgan dars” hamda “Savdo” (bilim bozori) kabi zamonaviy dars turlarining qo‘llanishi o‘quvchilarning faolligini oshiradi, darsni qiziqarli va mazmunli shaklda tashkil etishga imkon yaratadi.

O‘quvchilarga Mashrab asarlarini o‘rgatish jarayonida o‘qituvchi faqat dalillarni emas, balki shoirning ma’naviy dunyosini, falsafiy qarashlarini, tasavvufiy timsollarni ham tushuntirishi zarur. Bunda darsni interfaol metodlar asosida tashkil etish, o‘quvchilarni fikrlashga undovchi savollar va ijodiy topshiriqlardan foydalanish samarali natija beradi. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida Mashrab hayoti va ijodini o‘rgatishning bir necha usullari mavjud. Quyida shulardan ayrimlarini ko‘rib chiqamiz.

1. Ishchanlik o‘yini darsi

Ishchanlik o‘yini darsi – bu o‘quvchilarni faol ishtirok etishga, mustaqil fikrlashga va real hayotiy vaziyatlarda bilimini qo‘llashga yo‘naltirilgan interaktiv dars turidir.

Bu dars turining maqsadi: o‘quvchilarda tahlil, muloqot va hamkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish.

Asosiy xususiyati: o‘quvchilar turli rol (olim, jurnalist, tarixchi, qahramon va boshqalar)ni ijro etish orqali mavzuni o‘zlashtiradilar.

Afzalligi: darsni jonlantiradi, o‘quvchilarni ijodiy fikrlashga undaydi, mavzuni esda qolarli qiladi.

Masalan: “Boborahim Mashrab hayoti va ijodi” mavzusida o‘quvchilar Mashrab, adabiyotshunos, tarixchi, jurnalist rollarini bajarib, shoir hayoti va g‘oyalarini muhokama qiladilar.

2-bosqich. Bu dars turida o‘qituvchi sinfni 3 yoki 4 guruhga bo‘lib oladi:

1-guruh: “Tarixchilar” – Mashrab yashagan davrni, ijtimoiy hayotni yoritadi.

2-guruh: “Adabiyotshunoslar” – Mashrabning asarlari, g‘oyalari haqida tahlil qiladi.

3-guruh: “Sayyohlar (izlanuvchilar)” – Mashrab yurgan joylarni “sayohat” tarzida taqdim etadi.

4-guruh: “Jurnalistlar” – Mashrab bilan “intervyu” o‘tkazish uchun savollar tayyorlaydi.

2-bosqich. O‘yin jarayoni:

Sinfxonada “Mashrab hayoti bo‘yicha ilmiy anjuman” yoki “Adabiy suhbat” sahnalashtiriladi.

O‘quvchilardan biri Mashrab roli ijro etadi.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Qolganlar – tarixchi, adabiyotshunos, jurnalist sifatida unga murojaat qiladi:

Jurnalist:

– Hazrat Mashrab, siz nega “Devona Mashrab” nomi bilan tanildingiz?

Mashrab (o‘quvchi):

– Chunki men dunyo moliga devona emasman, Alloh ishqiga devonaman. . .

Tarixchi:

– Siz yashagan davrda xalq qanday hayot kechirgan?

Adabiyotshunos:

– Sizning “Bu ishq ichra ko‘p yo‘ldur” g‘azalingizda qanday falsafa mujassam? Shu tarzda, har bir o‘quvchi o‘z rolini ijro etadi, fikr bildiradi, munozara bo‘ladi. 3-bosqich. Yakuniy bosqich (refleksiya):

O‘qituvchi savol beradi:

“Siz bugun Mashrab haqida nimalarni yangicha tushundingiz?”

“Mashrabni zamonaviy inson bilan qanday qiyoslasa bo‘ladi?”

O‘quvchilar o‘z fikrlarini bildiradilar, o‘zaro xulosalar chiqariladi.

Ushbu dars turidan kutilgan natija:

Bu o‘yin orqali o‘quvchilar: Mashrab hayoti va ijodini chuqurroq tushunadi, nutq va ifoda madaniyati rivojlantiriladi, tarixiy va adabiy fikrlashi uyg‘unlashtiriladi, dars jarayonida faol ishtirok etadi.

2. Sayohat darsi

Bu dars turning maqsadi: O‘quvchilarni Mashrabning hayoti, ijodi va g‘oyaviy qarashlari bilan “sayohat” orqali tanishtirish, u haqida jonli tasavvur hosil qilish.

Metodi: interaktiv suhbat, xarita asosida sayohat, savol-javob, she‘r tahlili.

Dars g‘oyasi:

O‘quvchilar “Mashrab izidan sayohat”ga chiqadilar – har bir to‘xtash joyi Mashrab hayotining bir bosqichini ifodalaydi:

Namangan (tug‘ilgan joyi) – bolalik va ilk ta‘lim yillari haqida ma‘lumot.

Buxoro – diniy-ilmiy ta‘lim olgan davr.

Qashqar – tasavvuf ta‘siri ostidagi ijodiy yillar.

Balx va Kobul – sayohatlari, g‘oyalari, xalq orasidagi obro‘si.

Namangan (qaytish va qatl) – Mashrab hayotining yakuni va merosi.

Har bir “bekat”da o‘quvchilar:

Mashrab hayoti bilan bog‘liq ma‘lumot bilan tanishadi;

Uning she‘ridan parchani ifodali o‘qiydi;

Savollarga javob beradi yoki kichik topshiriq bajaradi.

Bu dars turidan kutilgan natija:

O‘quvchilar Mashrab hayoti va ijodini izchil o‘rganadi, dars jarayonida faol ishtirok etadi, tarixiy ma‘lumotlarni hayotiy tarzda tushunadi.

3. Teatrlashtirilgan dars

Bu dars turning maqsadi: O‘quvchilarda Mashrab shaxsini, hayoti va asarlaridagi g‘oyalarni badiiy obraz orqali chuqurroq anglash, ijodiy tafakkur va nutq madaniyatini rivojlantirish.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Metodi: sahnalashtirish, dialog, dramatisatsiya, tahlil.

Dars g‘oyasi: O‘quvchilar Mashrab hayotining muhim lahzalarini sahnalashtiradilar.

Masalan:

Mashrabning bolalik yillari – onasi bilan suhbat, ta’limga qiziqishi.

Mashrabning ustoz bilan muloqoti (Mulla Bozor Oxun bilan) – ilm va ruhiyat masalalari.

Mashrab xalq orasida – odamlarga hikmatli so‘zlar aytadi, g‘azalini o‘qiydi.

Mashrabning qatl sahnasi – shoirning jasorati va e’tiqodidagi sobitligi.

Har bir sahna so‘ngida o‘quvchilar o‘z fikrlarini bildiradilar:

“Bu voqeada Mashrab qanday fazilatni namoyon etdi?”

“Sizga qaysi sahna eng ta’sirli bo‘ldi?”

Ushbu dars turidan kutilgan natija:

O‘quvchilar Mashrab siymosini badiiy, his-tuyg‘u orqali anglaydi, sahna madaniyati, ifodali nutq, hamkorlik ko‘nikmalari rivojlanadi; Mashrab ijodi o‘quvchilar qalbiga chuqurroq singadi.

4. , , Kim ochdi savdosi” darsi

Savdo darsidan kutilgan maqsad:

Savdo (bilim bozori) darsidan kutilgan maqsad – o‘quvchilarning o‘zlashtirgan bilimlarini mustahkamlash, ularni erkin fikrlashga, muloqot va bahs madaniyatiga o‘rgatish, shuningdek, raqobat muhiti orqali bilim almashishni rag‘batlantirishdir.

Savdo darsi”da o‘quvchilar bilimni “sotuvchi” va “xaridor” sifatida almashadilar:

Har bir guruh yoki o‘quvchi Mashrab hayoti yoki ijodiga oid “mahsulot” (bilim, g‘oya, she’r, tahlil) tayyorlaydi.

So‘ng uni “bozorda” boshqa guruhlariga taqdim etadi, “sotadi”.

“Eng yaxshi mahsulot” — eng puxta tayyorlangan va boshqalarga foydali bo‘lgan bilim sifatida baholanadi.

Misol: “Mashrab hayoti va ijodi” mavzusida savdo darsi

1-guruh: Mashrab hayoti haqida “mahsulot” tayyorlaydi (xarita, hayot bosqichlari).

2-guruh: Mashrabning g‘oyaviy qarashlarini “sotadi”.

3-guruh: G‘azallaridan namunalarini “taqdim qiladi”.

4-guruh: Mashrab merosi va bugungi ahamiyatini “reklama” qiladi.

So‘ngra o‘quvchilar bir-birining “mahsulotini” o‘rganadi, savollar beradi, “xarid qiladi” – shu tarzda bilim almashinuvi sodir bo‘ladi.

Bu dars turidan kutilgan natija

“Savdo darsi” – bu aniq bir muallif tomonidan ochilgan emas, balki zamonaviy interfaol pedagogik texnologiyalar asosida yaratilgan usuldir. U o‘quvchilarni faol fikrlash, o‘z fikrini “sotish”, muloqot va tahlil qilishga o‘rgatadi.

NATIJA VA MUHOKAMALAR

Boborahim Mashrab hayoti va ijodini o‘rganishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan dars turlari – ishchanlik o‘yini, sayohat darsi, teatrlashtirilgan dars va savdo (bilim bozori) darslari o‘quvchilarning bilim, ko‘nikma va malakalarini mustahkamlashda muhim o‘rin tutadi.

“Xotin-qizlar ilmda: tiklanish, yuksalish va taraqqiyot sari qadamlar” mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materillari to‘plami. NamDPI – 2026-yil, 11-fevral

Ishchanlik o‘yini darsi o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muloqot va tahlil ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Sayohat darsi esa, Mashrab hayot bosqichlarini qiziqarli shaklda o‘rganish, tarixiy voqealar ketma-ketligini izchil anglash imkonini beradi. Teatrlashtirilgan dars orqali o‘quvchilar Mashrab shaxsiyati va asarlaridagi g‘oyalarni sahna harakatlari orqali his etadilar. Savdo darsi esa, bilim almashish, o‘z fikrini asoslab aytish, tanqidiy va ijodiy tafakkurni shakllantirishga xizmat qiladi.

Ushbu dars turlarining qo‘llanilishi Mashrab ijodini o‘rganish jarayonini faqat nazariy emas, balki amaliy va hissiy jihatdan boyitadi. Zero, sinfning barcha o‘quvchilari adabiyotchi bo‘lib yetishmaydi. Bunday dars turlari esa sinfning barcha o‘quvchilariga manzur keladi degan umiddamiz. Bu esa o‘quvchilarni o‘z milliy adabiy merosiga hurmat bilan qarashga, Mashrab shaxsiyati va falsafasidan ibrat olishga undaydi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy dars turlari orqali Mashrab hayoti va ijodini o‘rganish o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirish, milliy o‘zlikni anglash va adabiyotga muhabbatni kuchaytirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jumaxo‘ja N. , Adizova I. O‘zbek adabiyoti tarixi (XVI–XIX asr I yarmi). – Toshkent, 2019. – 312 b.
2. Abdurahmonova S. Boborahim Mashrabning g‘azallariga sharhlar // Scientific Journal. – 2023.
3. Абдуллаев К. Бобораҳим таржимаи ҳолини ўргатишда ахборот коммуникацион технологиялардан фойдаланиш // Наманган давлат унивеситети илмий ахборотномаси. – Наманган, 2021. – № 5. – Б. 522-529.
4. Husanboyeva Q. , Niyozmetova R. Adabiyot o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2022. – 256 b
5. To‘xliyev B. va boshq. Adabiyot. 11-sinf: darslik-majmua. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2018. – 200 b.
6. Qo‘ziyev U. Mashrab: bibliografiya. – Toshkent: Ilmiy bibliografik material, 2024.
7. https://www.researchgate.net/publication/379368746_Mashrab_Bibliografiya
8. <https://akbt.urspi.uz/uz/books/650>